

ZNACZENIE INKLUZYJNOŚCI TERENÓW DO UPRAWIANIA SPORTU I REKREACJI DLA TWORZENIA I WZMACNIANIA INTERAKCJI SPOŁECZNYCH¹

Konsekwencjami postępu cywilizacyjnego, obok korzyści, których na co dzień doświadczamy i których większość z nas nie potrafi się już obejść, są także zmiany negatywne, przede wszystkim dotyczące nasze środowisko zamieszkania. Tę wysoką cenę jaką my i przyszłe pokolenia muszą zapłacić, są stały rozrost miast (przede wszystkim kosztem terenów zielonych), coraz większe natężenie ruchu drogowego, hałas, zanieczyszczenia pyłowe i gazowe, wzrost przestępczości, a także coraz silniejsza alienacja i coraz słabsze więzi społeczne.

Tereny sportu i rekreacji, to wydzielony obszar osiedla lub miasta, przeznaczony dla różnych form wypoczynku mieszkańców, wyposażony w odpowiednią infrastrukturę rekreacyjną i sportową oraz założoną tam zielenią ogrodową. Jest doskonałym miejscem dla tworzenia i wzmocnienia głębokich interakcji społecznych, poprzez wspólne gry i zabawy, współzawodnictwo sportowe lub spotkania towarzyskie.

Należy podkreślić, że z uwagi na wysoką jakość środowiska, wzbogacenie terenów zielonych rozległych obszarowo (parki miejskie, lasy komunalne, bulwary nadrzeczne) funkcjami sportowo-rekreacyjnymi ma szczególnie istotne znaczenie. Na tych terenach bogactwo gatunków roślin i zwierząt, bioróżnorodność, wpływają jednocześnie na piękno krajobrazu i na poprawę jakości powietrza, przede wszystkim poprzez zdolność do pochłaniania dużej ilości szkodliwych gazów (tlenków siarki, siarkowodoru, dwutlenku węgla). Ponadto rzędy wysokich drzew, pasy i grupy krzewów znacznie redukują natężenie hałasu miejskiego,

---

¹ Rozdział powstał na podstawie badań statutowych Ds.-114, Ds.-144 oraz Ds.-300, w Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, realizowanych w oparciu o dotacje Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

chronią przed wiatrem i zbytnią insolacją. Wykazano, że zawartość bakterii chorobowych, szkodliwych gazów i pyłów w powietrzu na terenach zieleni miejskiej (obszary powyżej 3000 m²) jest 2-3 krotnie niższa niż nad sąsiednimi zespołami mieszkaniowymi, ponadto jeden hektar parku miejskiego wchłania w ciągu godziny około 2 kg dwutlenku węgla i wydziela 1,7 kg tlenu².

W konsekwencji tych oczywistych zalet, za najbardziej pożądane tereny publiczne w środowisku miejskim przeznaczone dla treningu sportowego i aktywnej rekreacji – powszechnie uważa się rozległe tereny zieleni: parki, skwery, tereny zieleni osiedlowej, lasy miejskie, promenady i bulwary nadrzeczne. Dowodzą tego między innymi badania przeprowadzone przez autorki w latach 2016-2018, wśród mieszkańców Warszawy, Modlina, Nowego Dworu Mazowieckiego i Podkowy Leśnej³. Część terenów sportu i rekreacji w środowisku zurbanizowanym jest dostępna dla wszystkich (większość parków miejskich, skwery, lasy miejskie, promenady i bulwary, ogrody jordanowskie), część jest dostępna w zakresie ograniczonym (ogrodzone tereny zieleni osiedlowej), część ma regulowaną dostępność przez konieczność poniesienia opłat za wstęp (ogrody botaniczne i zoologiczne, niektóre zabytkowe parki). Większość jednak miejskich terenów sportowo-rekreacyjnych ma status otwartej przestrzeni publicznej, w sposób demokratyczny dostępnej dla wszystkich mieszkańców, bez ograniczeń. Ponieważ korzystają z nich na równych prawach wszystkie grupy mieszkańców, bez względu na status społeczny i materialny, wiek i płeć, zarówno osoby zainteresowane treningiem sportowym lub rekreacyjnym, jak i spokojnym wypoczynkiem – oczekuje się przygotowania tych terenów pod kątem tak różnorodnych potrzeb użytkowników⁴.

---

² J. Lewińska (2000), *Klimat miasta*, Kraków; A. Łukasiewicz, S. Łukasiewicz (2006), *Rola i kształtowanie zieleni miejskiej*, Poznań; C. Moughutin, P. Shirley (2005), *Urban Design. Green Dimensions*, Oxford; W.C. Thompson, P. Travlou (2007), *Open Space – People Space*, London.

³ Badania ankietowe (strukturalizowany wywiad w oparciu o autorski kwestionariusz, metodą PAPI *face to face, in situ*) zostały przeprowadzone w wymienionych miejscowościach na podstawie projektu Ds.-300 AWF Warszawa, byli to dorośli użytkownicy miejskich terenów sportu i wypoczynku; badania w Podkowie Leśnej obejmowały grupę uczestników corocznej imprezy sportowo-rekreacyjnej, organizowanej przez Urząd Miasta Podkowa Leśna przy wsparciu Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

⁴ H. Nałęcz, A. Ostrowska-Tryzno, A. Pawlikowska-Piechotka (2018), *Siłownie plenerowe jako przykład aktywności rekreacyjnych na terenach zurbanizowanych*, „Turizm”, 28/1: 81-89; H. Nałęcz, A. Ostrowska-Tryzno, A. Pawlikowska-Piechotka (2018), *Outdoor gyms as an example of outdoor recreation activity in the urbanised areas*, „Tourism”, 28/1: 65-71; A. Pawlikowska-Piechotka (2016), *Przestrzeń sportu, rekreacji i turystyki bez barier*, Warszawa; A. Pawlikowska-Piechotka (2012), *Europejskie tradycje wypoczynku w mieście*, Warszawa.

Tereny sportu i rekreacji a interakcje społeczne

Do niezmiernie ważnych funkcji terenów zieleni miejskiej należą, obok ekologicznych i zdrowotnych, edukacyjnych i estetycznych, także społeczne, ponieważ są popularnym i lubianym miejscem spotkań, wspólnych działań, pomagają tworzyć i wzmacniać więzi międzyludzkie. Zatem ich odpowiednie zagospodarowanie, z myślą o wszystkich grupach społecznych, ma kluczowe znaczenie dla propagowania zdrowego trybu życia i poprawy jakości życia mieszkańców. Dla wzmocnienia inkluzyjnego charakteru tereny sportowo-rekreacyjne, zgodnie z regulacjami prawnymi dotyczącymi przestrzeni publicznych, są obecnie przygotowywane pod kątem potrzeb osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami, dla osób starszych oraz małych dzieci.

Dostosowanie przestrzeni publicznej, jaką są tereny sportu i wypoczynku, do potrzeb osób z niepełnosprawnościami jest nie tylko formalnym prawem, szlachetną obligacją etyczną, ale przede wszystkim racjonalną polityką społeczną. Przygotowując przestrzeń otwartą dla tej, ilościowo już znaczącej grupy społecznej (10% populacji miejskiej)⁵, nie tylko zapobiegamy wykluczeniu, umożliwiając integrację ze społeczeństwem, ale i wielokrotnie przyspieszamy kosztowny (w sensie społecznym i ekonomicznym) proces rehabilitacji. Taka polityka jest spójna z opracowanymi dokumentami i rekomendacjami World Health Organization oraz dokumentami Unii Europejskiej.

Realizowane od kilku dekad w Polsce programy „terapia przez sport i rekreację” przynoszą znakomite rezultaty, pozwalają pomóc osobie dotkniętej niepełnosprawnością osiągnąć wyższą jakość życia, ale także pomóc w integracji społecznej⁶. Obecnie osoby niepełnosprawne uprawiają alpinizm, pływają, podnoszą ciężary, tańczą, uprawiają szermierkę, grają w szachy, piłkę

---

⁵ Zgodnie z danymi GUS za rok 2019 tylko w Warszawie mieszka około 200 tys. osób niepełnosprawnych, w tym prawie 5 tys. dzieci poniżej 14 roku życia. Należy zaznaczyć, że w oficjalnych danych statystycznych w Polsce uwzględniane są zarówno osoby posiadające odpowiednie orzeczenie Komisji Lekarskiej powoływanej przez Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej (osoby niepełnosprawne prawnie) oraz osoby, które takiego orzeczenia nie posiadają, ale odczuwają ograniczoną sprawność w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku (osoby niepełnosprawne biologicznie). Jest to ujęcie praktyczne, bo pozwalające ocenić faktyczną skalę potrzeb znoszenia barier w przestrzeni publicznej.

⁶ J. Nowocien, A. Liedtke (2019), *Etos kultury fizycznej w procesie wychowania fizycznego i edukacji zdrowotnej*. W: Z. Dziubiński, N. Organista [red.], *Kultura fizyczna a etos*, Warszawa: 331-343; J. Nowocien (2019), *Pedagogika sportu*, Warszawa; T. Maszczak (2018), *Wychowanie przez rozwój*, Warszawa; T. Maszczak (2019), *Kultura fizyczna osób niepełnosprawnych – misja i etos*. W: Z. Dziubiński, N. Organista [red.], *Kultura fizyczna a etos*, dz. cyt.: 291-299.

nożna, rugby. Jest to ogromnie cenne, ponieważ uprawianie sportu, codzienna aktywna rekreacja, to nie tylko atrakcyjna forma fizycznej aktywności, ale rodzaj rehabilitacji społecznej i możliwość kontaktów towarzyskich.

Specjaliści podkreślają, że aby nakłonić osobę niepełnosprawną do wysiłku fizycznego należy po pierwsze przełamać wielorakie bariery fizyczne i psychiczne, po drugie znieść bariery techniczne (w tym architektoniczne i urbanistyczne)⁷. Dlatego też zasadą, która powinna obowiązywać przy projektowaniu terenów dla sportu i wypoczynku, wszystkich trzech stopni: osiedlowego, dzielnicowego i miejskiego, winno być projektowanie uniwersalne, uwzględniające potrzeby osób o rozmaitych ograniczeniach i tym samym sprzyjające integracji, w myśl humanistycznego przesłania: „projektując dla niepełnosprawnych – projektujemy dla wszystkich”

Do takiego podejścia, poza wskazaniem natury społecznej, medycznej, technicznej – obligują uwarunkowania prawne obowiązujące w Polsce, przede wszystkim ustawa Prawo Budowlane z 1994 roku ze zmianami oraz Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Ponieważ na autonomię osoby niepełnosprawnej składa się przede wszystkim swoboda poruszania, tereny otwarte sportu i rekreacji muszą zapewnić odpowiednie szerokości ciągów pieszych, promienie łuków, parametry nachylenia podłużnego i poprzecznego nawierzchni, odpowiednie usytuowanie i wymiary bram i furtek – określone w przepisach budowlanych. Administrujący tymi terenami powinni pamiętać o odpowiednio przygotowanej informacji, zarówno *pre-visit* jak i *in-situ*, o dedykowanych dla różnych grup społecznych imprezach. W konsekwencji kompleksowe i rzetelne dostosowanie terenów sportu i wypoczynku dla osób z niepełnosprawnością (a szerzej – dla wszystkich) jest zagadnieniem niezwykle złożonym: inne udogodnienia muszą być przewidziane dla osób poruszających się na wózkach, inne dla osób starszych, inne dla osób z dysfunkcją wzroku, inne dla małych dzieci.

Należy podkreślić, że w Polsce w ostatnich dekadach przygotowanie terenów dla sportu i wypoczynku pod kątem potrzeb osób z niepełnosprawnością bardzo się poprawiło, nowo zakładane tereny rekreacji lub modernizowane parki miejskie i zieleńce mają zapewnione szerokie, bezpieczne, pozbawione różnic terenowych ścieżki spacerowe; wygodnie usytuowane miejsca wypoczynku, odpowiednie dla osób z niepełnosprawnością toalety.

---

⁷ E. Kozdroń (2004), *Program rekreacji osób starszych*, Warszawa.

Place zabaw wspomagające interakcję społeczną dzieci

Po zakończeniu II wojny światowej, w wyniku której tysiące dzieci zostało okaleczonych, w USA i w Europie Zachodniej projektanci terenów rekreacji zainteresowali się problemem odpowiednio przygotowanych placów zabaw dla dzieci z niepełnosprawnością. Początkowo powstawały tylko przy oddziałach rehabilitacji (sanatoria, szpitale), następnie przy przedszkolach i szkołach integracyjnych. Nie wiemy tego z całą pewnością, ale przypuszczalnie jednym z pierwszych zrealizowanych był plac zabaw w Bird S. Coler Hospital oraz Children's Day Treatment Center w Nowym Jorku, Vacation Camp for the Blind w Spring Valley, plac zabaw w przedszkolu integracyjnym w San Diego.

Zasadą naczelną tych placów zabaw było przede wszystkim bezpieczeństwo dzieci, w szczególności amortyzująca upadki nawierzchnia (wówczas z trudem osiągalna – stosowano bele sztucznej trawy z nylonu, kładzione na grubych warstwach mat piankowych), zainstalowane poręcze i uchwyty oraz dodatkowe oparcia, dające dzieciom poczucie stabilności, stosowanie ramp zamiast schodów. Nowatorskim pomysłem były piaskownica i brodzik w formie stołów podniesionych na wysokość 60 cm, umożliwiającą zabawę dziecku siedzącemu w wózku inwalidzkim.

Obecnie integracyjne place zabaw są zakładane nie tylko przy specjalistycznych placówkach oświaty i opieki zdrowotnej, są coraz powszechniej traktowane jako integralny segment publicznych terenów sportu i wypoczynku. We współczesnej literaturze przedmiotu zalecane jest, aby place zabaw dla dzieci były dostępne dla wszystkich, bez względu na wiek, płeć czy stopień sprawności⁸. Należy zaznaczyć, że nie jest to zadanie łatwe, ponieważ niezwykle trudne jest stosowanie rozwiązań atrakcyjnych dla dzieci małych, w wieku przedszkolnym, wczesnoszkolnym, dziewczynek i chłopców, na wspólnym terenie – potrzeby tych grup znacznie się różnią. Niemniej poszukiwania dobrych rozwiązań są ważne dla pełniejszej integracji społecznej dzieci i dorosłych.

Idealnym rozwiązaniem jest wspólne miejsce zabaw, tak zaplanowane, aby mogły równocześnie korzystać z niego dzieci zdrowe, niepełnosprawne oraz ich opiekunowie (także takie osoby wśród opiekunów, które mają rozmaite ograniczenia, np. używają wózków inwalidzkich lub niedowidzą). Odpowiednie urządzenia powinny ułatwiać kontakt społeczny, stymulować rozwój fizyczny i psychiczny, wspomagać kompleksową rehabilitację. To prawda, że takie place zabaw znajdują się już przy integracyjnych przedszkolach i szkołach, ale są pomyslane wyłącznie, jako teren zamknięty, do użytku w określonych dniach,

⁸ H.E. Woolley (2012), *Now Being Social: The Barrier of Designing Outdoor Play Spaces for Disabled Children*, „Children and Society”, 27(6): 448-458.

godzinach, są dostępne tylko dla dzieci, które uczęszczają do takiej placówki. Zupełnie inne znaczenie dla pobudzenia interakcji społecznych ma otwarty plac zabaw, dedykowany wszystkim, bez wskazywania, jaka grupa może z niego korzystać. Chodzi o to, aby dzieci niepełnosprawne nie miały poczucia wykluczenia i skazania na przestrzeń getta, przygotowanego tylko dla nich.

Kolejnym problemem wymagającym poszukiwań dobrych rozwiązań jest konieczność uwzględnienia szczególnych potrzeb dzieci z niepełnosprawnością. W katalogach producentów urządzeń są już specjalistyczne huśtawki przystosowane do bezpiecznego mocowania wózka, trampoliny, podniesione piaskownice. Ponadto, jak podkreślają specjaliści, część standardowych zabawek, takich jak huśtawki, bujaki przechyłowe, przeciwwagi – może być użytkowana przez dzieci niepełnosprawne. Za bardzo bezpieczne zjeżdżalnie dla dzieci sprawnych i niepełnosprawnych uważa się wbudowane w naturalny stok. Warunkiem jest zapewnienie do tych urządzeń odpowiedniego dojścia, wyposażenie w wygodne siedziska, zabezpieczenie poręczami i pasami asekuracyjnymi. Na placach zabaw dla dzieci starszych urządzenia na boisku do gier zespołowych (na przykład wysokość mocowania tablicy do koszykówki) powinny uwzględniać ograniczenia, antropometrię dziecka siedzącego w wózku. Z uwagi na niepełnosprawnych opiekunów (na przykład niedowidzących) należy pamiętać o dobrej widoczności znaków informacyjnych (wielkość, czcionka, usytuowanie, jasne tło i wyraziste, kontrastujące kolory czcionki), drogowskazach do pochylni czy WC, z której mogą korzystać osoby z niepełnosprawnością.

Społeczne znaczenie rozwiązań uniwersalnych placów zabaw, wspomagających procesy inkluzji społecznej – trudno przecenić. Należy jeszcze raz podkreślić zdecydowany sprzeciw specjalistów wobec tworzenia gett dla dzieci z niepełnosprawnością (motoryczną bądź intelektualną) i proponowanie im oddzielnych placów zabaw. Współczesna wiedza w zakresie rehabilitacji podkreśla ogromne znaczenie interakcji społecznej w procesie rehabilitacji, polegającej na jak najszerszym włączaniu osób z niepełnosprawnością w rozmaite aktywności społeczne w ramach tej samej przestrzeni⁹. Na podstawie wieloletnich badań i obserwacji stwierdzono, że potrzeba zabawy dzieci mających kłopoty zdrowotne nie odbiegają znacząco od preferencji grupy rówieśniczej dzieci zdrowych¹⁰. Zatem ważne jest uzupełnienie o urządzenia

⁹ J. Nowocień, A. Liedtke (2019),: *Etos kultury fizycznej w procesie wychowania fizycznego i edukacji zdrowotnej*, dz. cyt.: 331-343; J. Nowocień (2019), *Pedagogika sportu*, dz. cyt.; T. Maszczak (2018), *Wychowanie przez rozwój*, dz. cyt.; T. Maszczak (2019), *Kultura fizyczna osób niepełnosprawnych – misja i etos*, dz. cyt.: 291-299.

¹⁰ H.E. Woolley (2012), *Now Being Social: The Barrier of Designing Outdoor Play Spaces for Disabled Children*, dz. cyt.: 448-458.

specjalne zwykłego placu zabaw, bez wyróżniania oddzielnego segmentu i bez stygmatyzującej etykiety. Ponieważ dzieci najczęściej reagują w sposób naturalny i bawią się spontanicznie, zatem zarówno dzieci z niepełnosprawnością jak i ich sprawni rówieśnicy, prawdopodobnie chętnie ze wszystkich urządzeń skorzystają – jeżeli tylko wydadzą się im atrakcyjne.

Do podstawowych urządzeń, które powinny być instalowane na inkluzyjnym placu zabaw należą przede wszystkim: podwyższone piaskownice, trampoliny gruntowe (dostępne dla dziecka na wózku inwalidzkim); tradycyjne zjeżdżalnie i huśtawki o solidniejszej konstrukcji, wyposażone w dodatkowe uchwyty i odpowiednie zabezpieczenia – ale bez oznaczania strefy specjalnej czy urządzeń specjalnych w jakikolwiek sposób. Wśród zasad dotyczących samego projektu urządzeń dla dzieci z niepełnosprawnością, wyboru materiałów, sposobu realizacji – naczelną zasadą (tak jak w przypadku tradycyjnych placów zabaw) powinno być bezpieczeństwo, co oznacza wybór materiałów o wysokiej jakości i trwałych, solidną budowę placu zabaw oraz stałą, systematyczną konserwację urządzeń, dbałość o porządek i standardy sanitarne.

Tak samo, jak w zaleceniach dla niepełnosprawnych osób dorosłych, można by rozszerzyć program urządzeń placów zabaw o specjalne zestawy umożliwiające ćwiczenia rehabilitacyjne (także zadbanie o wykwalifikowany w tym kierunku personel, dyżurujący w określonych terminach). W tej sytuacji ogromnie ważny dla podniesienia bezpieczeństwa placów zabaw byłby specjalnie dobierany personel porządkowy parku (straż miejska lub pracownicy ochrony) mający przeszkolenie w zakresie ratownictwa medycznego, potrafiący udzielić pierwszej pomocy. Sprawy bezpieczeństwa są niezmiernie ważne, istotne jest, aby opiekunowie dzieci odbyli konsultacje medyczne przed zezwoleniem na określoną zabawę wymagającą wysiłku fizycznego. Z drugiej jednak strony, jak wcześniej wspomniano, specjaliści przestrzegają przed nadmiernym protekcjonizmem i ostrożnością: nadmierna ochrona dziecka przed ryzykiem, wysiłkiem, zakazywanie podejmowania interesujących dla niego wyzwań, jest bardziej szkodliwa niż okazjonalne drobne potłuczenia¹¹. Niestety takich placów zabaw „dla wszystkich”, pozwalających na tworzenie i rozwijanie interakcji społecznych, wciąż brakuje na naszych osiedlowych placach zabaw, w najbliższym sąsiedztwie stałego miejsca zamieszkania dzieci z niepełnosprawnością.

Niewątpliwie prawidłowe urządzenie integracyjnego placu zabaw jest zadaniem skomplikowanym i wymaga zaangażowania szeregu specjalistów (absolwentów akademii sztuki, akademii wychowania fizycznego, akademii medycznych, wydziałów pedagogicznych), konsultacji ze specjalistycznymi

---

¹¹ Tamże.

stowarzyszeniami (osób niedosłyszących, niedowidzących), ponieważ należy rozwiązać problem szczególny: propozycję urządzeń atrakcyjnych, o walorach estetycznych, zgodnych z wymogami bezpieczeństwa, umożliwiających rehabilitację, rozwój sprawnościowy, zachęcających do samodzielności, ułatwiających kontakt z rówieśnikami i wspólną zabawę.

Zarządzanie terenami sportu i rekreacji, partycypacja społeczna

Oczywiste i dobrze udokumentowane w literaturze naukowej są korzyści z prawidłowo zorganizowanego terenu rekreacyjno-sportowego: integracja społeczna, dobry wypoczynek gwarantujący lepsze samopoczucie, ściślejsze więzi społeczne, uczestnictwo osób starszych i niepełnosprawnych, wyróżnik miejsca wzmacniający tożsamość społeczności lokalnej – wreszcie niebagatelny element, jakim może być zachęta do podejmowania aktywności fizycznej. Z kolei zaniedbane tereny rekreacji i sportu tworzą niekorzystny wizerunek zespołu mieszkaniowego, wzbudzają konflikty między użytkownikami, powodują wykluczenie grup wymagających wsparcia (osób starszych i niepełnosprawnych, samotnych, młodszych dzieci, matek z małymi dziećmi), obniżają wartość nieruchomości na wolnym rynku.

Jest ogromnie ważne, aby tereny sportowe i rekreacyjne przy zespołach mieszkaniowych nie stały się ziemią niczyją, by nie straszyły zaniedbaniami i zdewastowanymi urządzeniami, usprawiedliwiającymi kolejne aspołeczne zachowania. Ważne jest także, aby tereny sportu i wypoczynku oraz znajdujące się tam urządzenia służyły jak największej liczbie mieszkańców. Zatem istotny jest stały monitoring sposobu użytkowania, sondowanie opinii, obserwacja, jakie urządzenia są najbardziej pożądane i oczekiwane oraz wymiana mniej popularnych (lub zniszczonych) na takie, które najprawdopodobniej spotkają się z zainteresowaniem.

W myśl obowiązującego prawa w Polsce, tworzenie i utrzymanie terenów sportu i rekreacji na poziomie ponadpodstawowym czyli miejskim, należy do zadań miasta (wspomaganych grantami unijnymi lub Ministerstwa Sportu i Turystyki), na poziomie podstawowym czyli dzielnicowym, należy do zadań własnych samorządów lokalnych (parki i ogrody miejskie, ogrody dziecięce i działkowe). Natomiast opieka nad terenami wypoczynku wewnątrz osiedli czyli rangi elementarnej – należy do administracji lub wspólnot mieszkaniowych. Jest to jedno z wielu zadań instytucji rządowych i władz lokalnych, obok edukacji, zdrowia, opieki społecznej, bezpieczeństwa publicznego. Ponieważ wymienione zadania uważane są za ważniejsze od zakładania publicznych

terenów zieleni – stąd często urządzenie terenów otwartych o funkcjach sportowych i rekreacyjnych nie jest w ogóle realizowane. W rezultacie, w porównaniu do innych krajów UE, w Polsce tereny zieleni przeznaczone na sport i wypoczynek są w przeliczeniu na ilość mieszkańców bardzo ograniczone¹². Co prawda wyniki badań naukowych potwierdzają istotne znaczenie zdrowotne i ekonomiczne terenów zielonych dla jakości życia mieszkańców i kondycji gospodarczej danego obszaru (ponieważ nie tylko znacząco generują dochód lokalny, ale i wpływają na wzrost cen nieruchomości), wciąż ten segment programu miasta jest lekceważony i niedoceniany¹³.

Ponadto opieka nad terenami sportu i rekreacji to proces ciągły i kosztowny, składający się z następującego cyklu prac:

- a) projekt – jego realizacja i wdrażanie;
- b) użytkowanie i monitoring;
- c) analiza zmieniających się potrzeb, wprowadzanie zmian, ulepszanie, rewitalizacja, remonty, odpowiedzialność za bezpieczeństwo użytkowników (w tym osób niepełnosprawnych).

Są to więc znaczące wydatki stałe, o czym miasto, gminy, spółdzielnie mieszkaniowe oraz wspólnoty mieszkańców doskonale wiedzą. Zagospodarowanie terenów rekreacyjno-sportowych to nie tylko koszty poniesione przy zakupie terenów i ich właściwym urządzeniu. To także stałe wydatki związane z zarządzaniem, ochroną, pielęgnacją roślin, remontami urządzeń, organizacją imprez sportowych i kulturalnych, badaniem potrzeb i preferencji użytkowników (ciągle zmieniającego się społeczeństwa).

Uproszczony model zarządzania miejskimi terenami rekreacyjno-sportowymi obejmuje cztery główne działania:

1. Analizy i badania przedprojektowe: inwentaryzacja stanu istniejącego, tworzenie baz danych, badania społeczne preferencji przyszłych użytkowników, opracowanie standardów, szacunki ekonomiczne;
2. Planowanie: planowanie w oparciu o zgromadzony materiał inwentaryzacji i baz danych, rekomendacji programowych i zaleceń, uwarunkowań prawnych; uwzględnienie elastyczności rozwiązań, prezentacja projektu lokalnej społeczności, konsultacje branżowe i społeczne, dyskusja;

---

¹² W większości krajów UE, w Kanadzie i USA zaleca się rezerwowanie przynajmniej 35 m² powierzchni niezabudowanej (biologicznie czynnej) na 1 mieszkańca miasta. W żadnym z większych polskich miast ten rygor nie jest spełniony; przykładowo w Warszawie na jednego mieszkańca przypada niespełna 9 m² terenów zielonych, www.gus.gov.pl (15.03.2020).

¹³ J. Lewińska (2000), *Klimat miasta*, dz. cyt.; A. Łukasiewicz, S. Łukasiewicz (2006), *Rola i kształtowanie zieleni miejskiej*, dz. cyt.

3. Realizacja: zatwierdzanie i realizacja projektów, angażowanie lokalnej społeczności w proces tworzenia miejsca wypoczynku, promocja;
4. Użytkowanie: zarządzanie, utrzymanie w przyjętych standardach, finansowanie, edukacja i partycypacja społeczności lokalnej, organizacja imprez, popularyzacja różnych form aktywnego wypoczynku i zdrowego stylu życia, monitoring, diagnoza potrzeb lub ewentualnych konfliktów, rozwiązywanie ich, wprowadzanie nowych urządzeń i form użytkowania.

Na uwagę zasługuje ważny aspekt społecznego współdziałania, koniecznego w procesie planowania i utrzymania w należyтым stanie lokalnych terenów sportu i rekreacji. Takie inicjatywy i aktywna w nich partycypacja pomagają tworzyć i zacieśniać więzi społeczne, pobudzić odpowiedzialność za publiczne dobro. W sytuacji pogłębiających się zachowań alienacyjnych, integracja członków społeczności lokalnej (na przykład – mieszkańców osiedla), poprzez wspólne działania ukierunkowane na takie projekty, jest czynnikiem mogącym istotnie poprawić jakość życia.

Warto też podkreślić, jak często zakładanie, urządzenie lub modernizacja istniejących terenów sportu i wypoczynku jest przedmiotem konkursu „Budżet Partycypacyjny”, popieranym przez członków społeczności lokalnej jako zadania priorytetowe. Motorem dla tych działań jest przekonanie o potrzebie wspólnej przestrzeni aktywnego wypoczynku „dla wszystkich”, świadomość tego, że możliwość uprawiania sportu i aktywna rekreacja w zdrowym środowisku oraz w estetycznym otoczeniu, będzie mieć znaczenie nie tylko dla poprawy kondycji fizycznej, ale również dobrostanu psychicznego, poprzez między innymi ożywienie interakcji społecznych, tworzenie i budowanie więzi społecznych¹⁴.

---

¹⁴ Należy zastrzec, że w naszym społeczeństwie nie ma powszechnej akceptacji takiej polityki. W czasie badań terenowych Ds.-300 AWF Warszawa (2016-2018) jednym z pytań kierowanych do naszych respondentów było „Czy jest Pan/Pani gotów płacić wyższy czynsz, aby tereny rekreacji osiedlowej były bardziej atrakcyjne?” Odpowiedzi były w 90% przypadków zdecydowanie negatywne, argumentowane koniecznością spłat rat kredytu bankowego oraz, i tak już ocenianymi jako zbyt wysokie, opłatami czynszowymi. Z przeglądu warszawskich ofert deweloperskich z kolei wiadomo, że mieszkania na osiedlach o bardziej obszernych i lepiej urządzonych terenach rekreacji są albo zlokalizowane zdecydowanie peryferyjnie, poza granicami administracyjnymi Warszawy, albo przy lokalizacji w granicach miasta znacznie droższe. Wyższe są na nich także tzw. opłaty administracyjne (sierpień 2019). Niezmienną odpowiedzią na pytanie – kto powinien być odpowiedzialny finansowo za te inwestycje, instytucje rządowe, samorządowe i „administracja osiedla” (ale bez obciążania finansowego mieszkańców). Co ciekawe, inaczej wyglądały odpowiedzi na to samo pytanie w czasie badań wcześniejszych Ds.-114 AWF Warszawa (2008-2011), wówczas 70% respondentów deklarowało gotowość ponoszenia wyższych opłat w zamian za lepiej urządzone tereny wypoczynkowe osiedla.

Podsumowanie

Szukając odpowiednich miejsc dla wypoczynku lub uprawiania ulubionej dyscypliny sportu w przestrzeni otwartej, mieszkańcy miast najchętniej wybierają rozległe i estetyczne, o bujnej roślinności parki miejskie, zieleń osiedlową, lasy komunalne, bulwary nadrzeczne – oczekując, aby znajdowały się tam odpowiednie urządzenia: plenerowe siłownie, place zabaw, boiska do gier, korty tenisowe, ścieżki spacerowe i trasy rowerowe. Sama obecność w pobliżu miejsca zamieszkania otwartych terenów sportowo-rekreacyjnych zachęca do wypoczynku aktywnego: spaceru, biegów, jazdy na wrotkach i rowerze, wspólnych gier, obserwacji ptaków – przynajmniej kilka razy w tygodniu. Ta „społecznie otwarta” zielona przestrzeń publiczna jest jednakowo dostępna dla wszystkich, ma wyjątkowo silne cechy demokratyczne, jednoczy społeczność, pomaga tworzyć i rozwijać więzi społeczne, sprzyja kontaktom i umożliwia życie towarzyskie, co szczególnie istotne – osobom starszym i samotnym.

Ponadto, tereny sportu i wypoczynku, poza istotnymi funkcjami społecznymi, stanowią niezwykle cenne zasoby przyrodnicze miasta. W ich sąsiedztwie zauważono znacznie wyższą jakość środowiska, mniejsze zanieczyszczenie powietrza, niższą temperaturę w dni upalne (są to zauważalne „wyspy chłodu” na mapie miasta), wyższą wilgotność, korzystniejszy dla zdrowia i kondycji człowieka mikroklimat. Ważną cechą zielonych terenów otwartych jest osłabianie siły wiatru, łagodzenie silnego działania słońca, tłumienie hałasu. Uprawianie sportu i aktywna rekreacja, spokojny wypoczynek i możliwość nawiązania i podtrzymania kontaktów społecznych w tak zdrowym, pozbawionym zanieczyszczeń korzystnym mikroklimacie i w pięknym otoczeniu – bez wątplenia wyjątkowo sprzyja regeneracji sił fizycznych i psychicznych. Stąd rozległe i dobrze zagospodarowane, z myślą o potrzebach różnych grup wiekowych i preferencjach jednostek, tereny zieleni miejskiej są popularne także wśród osób z odległych osiedli mieszkaniowych, w tym osób starszych i matek z małymi dziećmi.

Niestety pomimo wyraźnych społecznych oczekiwań, tereny sportowo-rekreacyjne, podobnie jak i inne tereny zieleni, są coraz szczuplejsze obszarowo, coraz rzadsze w krajobrazie miasta¹⁵. Ta uwaga szczególnie dotyczy, ze względów ekonomicznych, osiedli nowopowstających. W rezultacie mieszkańcom wielkich miast, w tym Warszawy, zaczyna coraz dotkliwiej brakować terenów sportu i wypoczynku, obszarów pokrytych zielenią, wyróżniających

---

¹⁵ www.gus 2019 (15.03.2020).

się bogactwem przyrodniczym, pełniących ważne funkcje ekologiczne i społeczne. Ponadto stopniowa parcelacja zielenców, redukcja ich powierzchni z myślą o zabudowie komercyjnej lub parkingach, niekorzystnie wpływa na mikroklimat miasta.

Należy podkreślić, że w krajobrazie Warszawy i innych polskich miast powinno się zachować i pielęgnować historyczną, społeczną i kulturową tożsamość. Szczególnie cennymi, ale nietrwałymi elementami tego krajobrazu, są tereny sportowo-rekreacyjne: parki miejskie, lasy komunalne, zielenie osiedlowa, ogrody jordanowskie. Zatem dla osiągnięcia ciągłości i harmonijnego rozwoju tkanki miejskiej, dla poprawy jakości środowiska i wzbogacania bioróżnorodności, dla propagowania idei zdrowego i aktywnego trybu życia, a także dla wzmocnienia integracji społecznej – należy je konsekwentnie i stanowczo chronić przed likwidacją.

Należy jednocześnie zauważyć konieczność zachowania i rewitalizacji nie tylko reprezentacyjnych terenów zielonych, takich jak parki miejskie Warszawy, Krakowa, Wrocławia czy Poznania, ale także tych skromniejszych terenów sportu i rekreacji, położonych w dzielnicach peryferyjnych, na niewielkich osiedlach, ponieważ są potrzebne dla kształtowania poczucia tożsamości „małych ojczyzn” i utrzymania silnych więzi społecznych wśród mieszkańców.

Jednak czy dla terenów sportu i rekreacji, tak ważnych dla zdrowego trybu życia i pogłębiania interakcji społecznych, znajdzie się miejsce w wielofunkcyjnej tkance miasta przyszłości, czy nie ulegną wolnorynkowej grze inwestorów – to będzie zależeć nie tylko od zaangażowania instytucji rządowych i władz samorządowych, ale przede wszystkim od samych mieszkańców, od ich wiedzy ekologicznej i wrażliwości społecznej, od zrozumienia wagi zachowania wspólnych, inkluzyjnych terenów sportu i rekreacji otwartych dla wszystkich.